

**СЕЋАЊЕ НА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ – ПРОЈЕКАТ ИДЕНТИТЕТ
И СЕЋАЊЕ: ТРАНСКУЛТУРАЛНИ ТЕКСТОВИ
ДРАМСКИХ УМЕТНОСТИ И МЕДИЈА (СРБИЈА 1989-2014)**

**MEMORIES OF WORLD WAR I – PROJECT: IDENTITY AND MEMORY:
TRANSCULTURAL TEXTS OF DRAMATIC ARTS AND MEDIA
(SERBIA 1989-2014)**

Dr Mirjana Nikolić

**SEĆANJE SRPSKE ŠTAMPE
NA PRVI SVETSKI RAT:
DNEVNI LIST POLITIKA**

Mirjana Nikolić¹
Fakultet dramskih umetnosti,
Univerzitet umetnosti Beograd

SEĆANJE SRPSKE ŠTAMPE NA PRVI SVETSKI RAT: DNEVNI LIST POLITIKA²

Abstrakt

Ove, 2014. godine beleži se 100 godina od početka Prvog svetskog ili Velikog rata, kako se često naziva jedno od najvećih savremenih razaranja koje se uglavnom odigravalo na evropskom kontinentu. U januaru, iste godine, Politika kao jedan od najznačajnijih dnevnih listova u Srbiji, beleži 110 godina svog postojanja i rada, što znači da je, u vreme otpočinjanja Prvog svetskog rata, ona beležila ozbiljan jubilej – desetogodišnjicu postojanja i rada, tokom kojih je stekla poverenje u građanskoj Srbiji tog vremena. Komentari, prikazi i izveštaji objavljeni u ovom listu, bili su bitan faktor u kreiranju javnog mnjenja srpskog društva, a osim osnivača Vladislava Ribnikara, za list su pisale najjemenitnije ličnosti kulturnog i javnog života Kraljevine.

Rad ima za cilj da predstavi tekstove koji su objavljeni u dnevnom listu Politika od juna 1914. do septembra 1915. Godine, i da analizira način na koji je ovaj list predstavljao tada aktuelna dešavanja, danas značajna svedočenja o prelomnim političkim događajima prošlosti. Pisanje Politike tog vremena nije samo političko-istorijsko svedočenje, već i arhivska građa iz koje se može proučavati kulturna istorija jednog vremena, zemlje i naroda, istovremeno dobar put u očuvanju nacionalnog identiteta. Međutim, za razliku od pisanja Politike neposredno pred početak i tokom Prvog svetskog rata, koje ocenjuje kao čin koji doprinosi kreiranju pozitivnog kolektivnog sećanja, pisanja ovog lista u devedesetim godinama 20. veka afirmisaće prostor negativnog sećanja na traume i političke greške, zbog čega se kao neminovna pojavila potreba da se nacija suoči i redefiniše svoj odnos prema bliskoj prošlosti.

1 nikolicmirjana66@gmail.com

2 Ovaj tekst je nastao u okviru rada na projektu br. 178012 *Identitet i sećanja: transkulturalni tekstovi dramskih umetnosti i medija (Srbija 1989-2014)*, Fakulteta dramskih umetnosti (Univerzitet Umetnosti u Beogradu), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Tokom svog postojanja i istorije, Politika je egzistirala kao svedok vremena, u čijim tekstovima je napravljen „most“ koji povezuje sliku snažne, ponosne i uvažavane Srbije 1914. godine, sa slikom tragične i satanizovane zemlje iz, na primer, 1994. godine. Bez ideje da se upuštamo u verifikaciju jedne od ove dve slike, postavlja se pitanje o kojoj slici naše zemlje ćemo govoriti, a u pisanjima Politike čitati za sledećih pedeset, osamdeset, sto godina?

Ključne reči

štampani mediji, Politika, Prvi svetski rat, Srbija, pozitivno kolektivno sećanje

Interesovanje za bavljenje kulturom sećanja i kolektivnim pamćenjem, eskaliralo je u vremenu u kome je kod pojedinca i naroda došlo do kraha velikih očekivanja od budućnosti usled: sloma kolonijalnog sistema, posttraumatskog stanja nakon Drugog svetskog rata i Holokausta, nestanka generacija koje su bile akteri svih ovih stradanja, kao i opšteg tehnološkog napretka. (Assmann 2006, prema Nikolić 2012: 402) .

Značajnu podršku u razvoju teorijske misli u ovom pravcu, pružaju i istraživanja medija, medijskih sadržaja, medijskih ličnosti i publike, kao onih koji koriste medijske proizvode i pod njihovim uticajem kreiraju stavove, menjaju sebe, ali i te iste medije, stupajući u različite vidove interakcije. Mediji tako postaju veoma značajna i nezaobilazna sredstva u očuvanju sećanja i fiksiranju pamćenja, kao preduslova u izgradnji individualnog i kolektivnog identiteta.

Mediji kao organizacije, ustanove, osim što imaju svoje institucionalno pamćenje, sećanje na sopstveni nastanak i razvoj, imaju potencijal da kroz sadržaje koje prikupljaju, obrađuju i distribuiraju kao medijske proizvode različitih formi i žanrova, ostvare transfer fakata iz prošlosti u savremeni trenutak i daju određene (re)interpretacije. Ako govorimo konkretno o štampanim medijima, njihovi sadržaji otisnuti na hartiji kao fizičkom nosiocu, sami po sebi mogu biti tretirani kao artefakt, svedočanstva o prošlosti, trenutku u vremenu koji će u budućnosti biti kockica mozaika sećanja. U trenutku kada nastaju, sadržaji štampanih medija čitalačkoj publici pružaju sliku o aktuelnim dešavanjima i događajima. Dilema je koliko su te slike u saglasju sa realnim stanjem, a u kojoj meri su u trenutku nastanka socio-političko-kulturni konstrukt. Primerci štampe, dnevnih listova i nedeljnih časopisa, sa protokom vremena kao u kaleidoskopu, postaju dragocena materijalna svedočanstva

koja se mogu izučavati i na osnovu kojih možemo tumačiti događanja iz prošlosti bilo kroz analizu denotativnih ili konotativnih značenja tekstova. Istorijska distanca u odnosu na događaje koji su predstavljani i tumačeni u stupcima štampe, daje budućim tumačima posebnu mogućnost da u štampi zarobljen trenutak dešifruje u skladu sa potonjim događanjima. Štampa koja je beležila i traumatične događaje koje ljudi žele da zaborave, postaje bitan činilac za razumevanje mnogih budućih događaja. Ona je istovremeno i brava i ključ za čuvanje i tumačenje sećanja i njihovo pretvaranje u pamćenje, bilo da smo na prošlost ponosni ili želimo da događaje iz nje potisnemo.

Poslednjih desetak i više godina, Srbija se nalazi pred gotovo stalnim izazovom suočavanja sa prošlošću i svim negativnostima koje su proizveli dezintegracijski procesi i građanski rat devedesetih godina na prostorima bivše Jugoslavije. Susret sa prošlošću, od individualnog do kolektivnog nivoa, trebalo bi da bude polazište u preuzimanju odgovornosti i suverenom kreiranju budućnosti. Jedan od načina da se prevaziđe neprijatno sećanje na blisku prošlost i lošu sliku našeg naroda u širim međunarodnim okvirima, moglo bi biti kritičko iščitavanje nekih važnih istorijskih događaja čiji akter je bila naša zemlja, a u odnosu na koje i danas postoje podvojena mišljenja³. Reč je o sećanju na ulogu Srbije u Prvom svetskom ratu, međunarodnom sukobu koji je značajno izmenio odnose u modernom svetu, posebno Evropi, a nakon koga je došlo do osnivanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, zajednice koja je tada izgledala kao logično i željeno ujedinjenje južnoslovenskih naroda, a danas se tumači kao eksperiment velikih svetskih sila. U tom smislu, interesantno je na osnovu tekstova objavljenim u *Politici*, kao jednom od najstarijih i najprestižnijih domaćih dnevnih listova, rekonstruisati sliku sećanja na uzroke, početak i prve dane Velikog rata.

Štampa kao medij i srpska štampa početkom 20. veka

Štampa je prvi medij koji je omogućio materijalizaciju informacija, misli, ideja na fizičkog nosioca – hartiju. Kao takva i u odnosu na druge, posebno elektronske medije, štampa ima najveći kapacitet da bude tretirana kao artefakt, svedočanstvo o prošlosti i sredstvo očuvanja sećanja. Kako vreme prolazi, a individualna sećanja blede, kako fizički nestaju neposredni svedoci nekih događanja, novinski tekstovi ostaju kao bitan činilac u očuvanju i rekonstrukciji

3 Iako zvanično Srbija nije imala nikakve veze sa Sarajevskim atentatom koji se smatra povodom za Prvi svetski rat, danas, na njegovu stogodišnjicu, kao i 1914. postoje zagovornici koji je vide kao inicijatora i inspiratora tog događaja.

prošlosti. Ono što je svakako dilema je da li je štampa dovoljno pouzdan i objektivna svedok prošlosti, odnosno da li su pisanja štampe u nekom vremenu i epohi ekvivalent realnog stanja ili ne? Sadržaji, teme i stavovi, koji dobijaju prostor u štampi gotovo uvek zavise od društveno-političkog okvira i obično su ili usaglašeni ili u opoziciji sa stavovima zvanične politike. Iz tog razloga, pisanje štampe, u ma kom vremenu i društvu, mora biti tretirano samo kao sekundarni izvor istraživanja koji dobija smisao kroz kombinovanje sa analizom zakonskih akata, izvora službene komunikacije, a čime se dobija celovita slika prošlosti i okvir kolektivnog pamćenja *de facto*.

Politička klima početkom 20. veka, kao i nezaobilazni kompleks uticaja ekonomskih i kulturnih prilika, snažno su uticali na štampu i novinarstvo u svim zemljama Balkana i Evrope, bilo da je reč o samostalnim i nezavisnim zemljama, poput Srbije, ili onima koje su bile delovi velikih evropskih monarhija.

Opšta demokratizacija koja je u Srbiji izvršena 1903. godine sa „dinastičkim promenama koje su omogućile vladavinu liberalne buržoazije i uvođenje građanske demokratije“ (Bjelica 1968: 97), kao i afirmacija liberalnog Ustava iz 1888, a potom i Zakona o štampi iz 1891. godine, bili su vrlo stimulatívni za razvoj štampe. Novine i časopisi, trudili su se da u liberalnom duhu ispune želje, očekivanja i potrebe građana, a ne samo političkih struktura. Jedna od važećih podela štampe tog vremena bila je podela na građansku, buržoasku i radničku, među kojom su najznačajniji bili *Socijaldemokrat*, kao i *Radničke novine* (1902-1915), listovi kojima je promena političkog ambijenta takođe pogodovala (Bjelica 1968: 102, 103).

U takvoj klimi i pod opisanim okolnostima, 1904. godine, u Beogradu je osnovan, vrlo značajan i danas, najstariji dnevni list *Politika*. Deklarisući se kao nezavisno glasilo, u prvim godinama postojanja i delovanja, *Politika* se snažno borila za svoje mesto među drugim listovima⁴ kojih je u to vreme bilo oko trinaest (Milojević 1984: 5).

Upravo u godini u kojoj se u svetskim okvirima obeležava stogodišnjica od početka Velikog rata⁵, interesantno je analizirati pisanje srpske štampe, konkretno dnevnog lista *Politika*, o Sarajevskom atentatu kao povodu ovog svet-

4 Među najznačajnijim dnevnim novinama tog vremena bile su *Srpske novine*, koje su izlazile od 1834. do 1919. godine.

5 Konceptualno je interesantno da se širom Evrope obeležava stogodišnjica od početka rata, za razliku od uobičajenih proslava koje su obično vezane za beleženje jubileja – završetak rata ili nekih drugih ratnih razaranja.

skog sukoba. Poštujući nacionalni interes i stav zvaničnih srpskih političara i monarha, *Politika* je stajala na poziciji da je atentat izgovor Austro-Ugarske za komplikacije na Balkanu. S druge strane, Austro-Ugarska je smatrala da srpska štampa provocira, a preko bečke štampe je slala poruke da se u Beogradu napadaju i progone Austro-Ugarski podanici i da se uništava njihova imovina⁶. Dakle, sa današnjeg aspekta posmatrajući, u tom vremenu imali smo realnost koja je u sprskoj i austro-ugarskoj štampi predstavljena onako kako je jedino bilo moguće usaglašeno sa stavovima zvanične politike svake od navedenih zemalja, što je bila praksa i pre, a i mnogo godina posle navedenog događaja.

Osnivanje i uređivačka politika dnevnog lista *Politika* (1904 – 1914/15.)

Osam meseci nakon Majskog prevrata i ubistva kralja Aleksandra Obrenovića i njegove supruge Drage Mašin (1903) i dolaska na vlast dinastije Karađorđevića, u Beogradu i Srbiji je 12. januara 1904. godine štampan prvi broj novog dnevnog lista *Politika*. Njegova pojava je privukla veliku pažnju građanske javnosti, ali i novinara drugih listova. Tako je novinar i pisac Pera Todorović, urednik i vlasnik *Malih novina*, prvog srpskog tabloida, lucidno prokomentarisao ovu novinu rečima: „Ovaj će list svima našim listovima pojesti panajiu. Sve će sahraniti, i nas i naše listove...” (Trklja 2014: A1).

Iza projekta osnivanja lista *Politika* stajao je Vladislav F. Ribnikar⁷, svestrano obrazovan, demokratski orijentisan vizionar, koji je iznad svega želeo da osnuje list u kome će analitički tumačiti dešavanja i pružati priliku javnom mnjenju da zauzme svoje stavove. Osim snažnog motiva, Ribnikar je imao

6 Plasiranje ovakvih informacija, uzrokovalo je da Nikola Pašić, kao predsednik srpske Vlade, nađe za shodno da srpskim poslanstvima širom Evrope pošalje telegram kako bi demantovao ovakve navode uz konstataciju da u Beogradu ne postoje nikakvi napadi na državljane Austro-Ugarske monarhije i da je neophodna snažnija diplomatska aktivnost srpske diplomatije. (*Stogodišnjica velikog rata: Od atentata do rata – telegrami*, TV emisija, ponedeljak, 14. jul 2014, RTS 1, 09.00).

7 Dr Franja Ribnikar se kao mlad suprotstavio očevoj želji da se školuje za sveštenika, umesto čega se u Gracu opredelio za studije medicine. a potom za specijalizaciju hirurgije u Parizu. Zbog sukoba sa ocem, napušta Sloveniju i u Hrvatskoj (Baniji) ženi se sa Milkom Srnić sa kojim 1869. prelazi u Srbiju. Osim Vladislava, dr Franja i Milka su imali još dva sina: Slobodana i Davorina – Darka. Vladislav Ribnikar je rođen 1871. godine u Trsteniku. Nižu gimnaziju (4. razreda) završio je u Jagodini, Višu gimnaziju u Beogradu, gde je počeo studije književnosti na Filološkom fakultetu. Studije nastavlja u Berlinu i Parizu, gde je radio i novinarske, dopisničke poslove. Poginuo je 1. septembra 1914. godine kao učesnik Prvog svetskog rata.

moralnu i finansijsku pomoć oca dr Franje⁸ kao i viziju na koji način želi da njegov list doprinese razvoju društva – kroz tačno, objektivno i nepristrasno informisanje čitalaca.

Prema definisanom konceptu, u *Politici* su svakodnevno štampani uvodnici posvećeni aktuelnim temama iz oblasti politike, ekonomije, trgovine. Od prvog broja, redovna rubrika na prvoj strani je bila tzv. „Feljton“. Autor prvog feljtona „Dim u dim“ bio je Stevan Sremac, a čast da piše za *Politiku* imao je i komediograf Branislav Nušić kao autor rubrike „Iz beogradskog života“ (Milivojević 1984: 28).

Koliko se uredništvo *Politike* trudilo da participira u aktuelnim političkim dešavanjima jasno svedoče mnogi tekstovi posebno u periodu od 1905. do 1910. kada su stranice lista bile pune napisa o odnosima Srbije i Austro-Ugarske. Povodi su bili različiti, kao na primer namera Austrije da anektira Bosnu i Hercegovinu (1908) kada je 23. septembra 1908. godine *Politika* donela proglas „Beograđani, Otadžbina je u opasnosti“, da bi sutradan, 24. Septembra, nastavila da objavljuje tekstove u sličnom patriotskom tonu o čemu svedoči sledeći tekst:

Sve je u Srbiji spremno da ustane i prolije i poslednju kap svoje patriotske krvi i da spreči Austriju da otkine Bosnu i Hercegovinu. Ona može da proklamuje aneksiju, ali je neće očuvati⁹.

Pošto je opredeljenje velikih sila tog vremena bilo da zarad dobrih evropskih odnosa dozvole ovu aneksiju, svoje neslaganje sa pisanjem *Politike* su izrazile i Rusija i Turska, koje su je diplomatskim sredstvima napadale. O ovom svedoči i izdanje *Politike* od 24. septembra 1909. godine koje je štampano sa crnim okvirom i sa uvodnim tekstom koji je naslovljen „Optužnica“¹⁰, u kome je otvoreno kritikovana politika velikih sila kojom su ignorisana prava malih naroda.

Zbog pisanja i stavova koji su iznošeni u tekstovima publikovanim u *Politici*, bečka štampa je zapažala da ovaj srpski list objavljuje „uvredljive članke protiv našeg previšnjeg Gospodara, protiv naše vojske i Monarhije“ (Milivojević 1984: 35). Postavljajući se u poziciju medija koji intenzivno štiti srpske

8 Osim od oca, finansijsku pomoć za pokretanje lista Vladislav Ribnikar je dobio od tašte Milice Živković, braće dr Radivoja Vukadinovića i Svetozara Vukadinovića, direktora Društva za osiguranje „Rosija“.

9 *Politika*, broj 1684 od 24. septembar 1908. godine, str. 1.

10 *Politika*, broj 2043 od 24. septembar 1909. godine, str. 1.

nacionalne interese, *Politika* se otvoreno međunarodno konfrontirala, ali je delovala i na planu nacionalne, pa i južnoslovenske sabornosti.

Neki od izvora koji se bave istorijom štampe u Srbiji i konkretno lista *Politika* (Bjelica, Milivojević) u svojim radovima i istraživanjima beleže i insistiraju na jugoslovenskoj orijentaciji kao jednoj od dominantnih crta uređivačke politike lista *Politika*. Prema njihovim svedočenjima, opredeljenje *Politike* je bilo da iscrpno informiše o ostalim južnoslovenskim narodima, što dobija posebne dimenzije nakon balkanskih ratova, a konačno razrešenje nakon Prvog svetskog rata i stvaranja zajedničke zemlje Južnih Slovena.

Stavovi navedenih autora mogu biti rezultat opšteg ambijenta sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka i političke klime bratstva i jedinstva koja je karakterisala bivšu SFRJ i vremena u kome su pomenuti autori pisali, tako da bi svakako trebalo revidirati stavove o eksplicitnoj projugoslovenskoj uređivačkoj politici *Politike*. Njeno postojanje ne možemo apsolutno negirati, što se na primer vidi iz uvodnika „Umro je jedan veliki čovek“ koji je objavljen u *Politici* 1905. godine, a odnosi se na smrt Josipa Juraja Štrosmajera (Milivojević 1984: 30), jednog od najreprezentativnijih pobornika ideje jugoslovenstva.

S druge strane, iz dostupnih brojeva *Politike*, naročito onih posle Sarajevskog atentata, možemo videti da je *Politika* tih dana prenosila i veoma negativne reakcije hrvatske i slovenačke javnosti i zvaničnika po pitanju ovog događaja. To nas dovodi do možda najprihvatljivijeg stava da su uređivačka politika i pisanje *Politike* prvo bili nacionalno, srpski orijentisani, a da su potom u razumljivom obimu podržavali i jugoslovenske ideje, kako i koliko su one bile prisutne u stavovima političkih aktera.

Reprezentacija Sarajevskog atentata i Velikog rata u dnevnom listu *Politika*

Sarajevski atentat 15. (28.) jun 1914.

Dan nakon Sarajevskog atentata, 16. (29) juna 1914. godine, kao i svakog drugog dana, izašao je 3743 broj *Politike*. Prva strana lista nije odavala utisak da se odigrao nekakav važan ili dramatičan događaj koji će u tom trenutku potresti Austro-Ugarsku monarhiju, a potom i čitav svet.

Na prvoj, naslovnoj strani, našli su se uobičajeni tekstovi: redovni feljton „Agata“; tekst o finansijskoj krizi beogradske opštine; problemima sa kojima

se susreću proizvođači svile u Đevđeliji; problemima podržavljenja željeznice, konačno i jedna crtica iz života o bakalinu koji nije želeo da iznajmi sobu „putujućoj glumici“¹¹. Vest o atentatu, tačnije o dva atentata na prestolonaslednika Ferdinanda, zauzela je centralno mesto na drugoj strani pod naslovom „Smrt Franje Ferdinanda.“ i sa podnaslovom „Dva atentata u Sarajevu. – Smrt Franje Ferdinanda i njegove supruge. – Pojediniosti o atentatu i atentatorima.“ U prvom delu teksta, opisane su mere bezbednosti koje su bile preduzete, štaviše, „predviđeno je čak da nijedan prozor, na nijednoj kući ne sme biti otvoren i da na prozorima i balkonima ne sme biti nikakvog cveća ni zelenila, jer bi se iza toga mogao sakriti atentator“¹². U nastavku ove prve informacije naglašava se da su atentatori na prvom saslušanju rekli da za njihove namere niko nije znao, te da su atentati ove vrste uvek delo pojedinca¹³. Ovo je bila konstatacija pisca uvodnog teksta, što je verovatno bio baš Vladislav Ribnikar, inače autor najvećeg broja tekstova koji su štampani u *Politici*. U tekstu se povlači jasna distanca između srpske vlade i izvršioca ovog čina, uz pocrtavanje da je verovatno reč o individualnom činu pripadnika „Mlade Bosne“ koji su u svojim idejama podražavali neke druge ustanike, kao na primer pripadnike „Mlade Italije“.

U nizu tematski jedinstvenih tekstova, prvo je opisan prvi atentat bombom koju je prestolonaslednik „odbacio pokretom ruke“¹⁴. Realizator ovog čina bio je Nedeljko Čabrinović, star 21 godinu, koji je izjavio da je bombu dobio od jednog anarhiste iz Beograda, što autor teksta stavlja pod neku vrstu sumnje, što je potpuno jasno s obzirom na dalji razvoj situacije i buduće negiranje povezanosti Srbije sa atentatom.

Dalje sledi opis drugog atentata, koji se odigrao na putu između opštinskog doma i muzeja, odnosno na putu ka bolnici gde je Ferdinand imao želju da poseti ađutanta poglavara Počoreka koji je ranjen u prvom atentatu i prenet u bolnicu. Za to vreme uobičajenim, a danas arhaičnim izrazima, opisan je trenutak u kome je „idući na automobilu ka bolnici“ prestolonaslednik bio žrtva drugog atentata. „Prestolonaslednik je pogođen u vrat. Kuršum je presekao jednu važnu vratnu arteriju. Smrt je nastupila odmah.“ Atentat je izveden uz

11 *Politika*, broj 3743 od 16. juna 1914. godine, str. 1

12 Isto.

13 Interesantno je obratiti pažnju na ove prve izveštaje u vezi atentata i atentatora, s obzirom da će se u kasnijim tumačenjima ovog događaja *Politika* oštro suprotstavljati pisanjima Austro-Ugarske štampe u kojima su navođene izjave atentatora kojima se Srbija imenuje kao inspirator i organizator atentata.

14 *Politika*, broj 3743 od 16. juna 1914. godine, str. 2.

pomoć revolvera brauning, kalibra 9 mm, „nadvojvoda je pogođen u lice, a vojvotkinja u trbuh. Oboje su preneseni u dvor gde su odmah umrli“[1].

Kada je reč o drugom atentatoru, iz novinskog teksta saznajemo da je reč o „đaku osmog razreda gimnazije, zove se Princip i rodom je iz Grahova“¹⁵ Dalje se navodi da je bio na „univerzitetu u Beogradu (!)“ pri čemu ovaj uzvičnik sugerije blagu kontradiktornost u interpretiranim podacima. Na osnovu citata izjave Principa prilikom saslušanja, čitaoci su mogli da saznaju da je on „već odavno imao nameru da ubije neku visoku ličnost i to iz nacionalnih interesa“. Princip je u svojoj izjavi rekao i da je malo oklevao kada je u vozilu pored prestolonaslednika Ferdinada video i njegovu suprugu, ali je ipak rešio da ispali dva metka. „Princip odriče da je imao saučesnika“¹⁶. Interesantno je da su sve ove informacije verovatno bile dobijene ili privatnim putem ili iz pisanja strane štampe i deluje vrlo neobično da je ovoliki broj informacija uopšte bio dostupan, odnosno da su nakon hapšenja i Čabrinovića i Principa informacije iz službenih izvora i sa saslušanja tako brzo dospеле u štampu. Sa današnjeg aspekta, ili je reč o fantastičnom sistemu prenosa informacija ili jednom centru – Beču, iz koga se zvanično viđenje događaja distribuiralo nevezano za faktičko stanje.

U delu teksta iznosi se konstatacija „svet je hteo oba atentatora da linčuje“¹⁷, što je verovatno trebalo da ukaže na stav javnosti i opštu osudu ovog čina, što može biti dvoznačno tumačeno.

Sa ciljem još detaljnijeg rasvetljavanja ovog događaja, opisuju se reakcije Austro-Ugarskog cara koji je po dobijanju informacije o tragičnom događaju odlučio da se vrati u Beč sa odmora u „kupatiću Išli“, gde je redovno letovao, zatvorio se u sobu i situaciju opisao rečima: „Mene sve mora da snađe“¹⁸, što je bila razumljiva reakcija s obzirom da je preživio još jedan tragičan događaj – smrt jedinog sina, prestolonaslednika Rudolfa.

I na trećoj strani, *Politika* nastavlja da se bavi događajem koji je obeležio pretходni dan, a kako danas znamo i sledeće četiri godine u svetskoj istoriji. Tu su se našle agencijska vest iz Beča sa biografijom „Franje Ferdinanda“ i njegove supruge „Sofije Kotekove“¹⁹. Tekstu pod naslovom „Beograd o atentatu“

15 Isto.

16 Isto.

17 Isto.

18 Isto.

19 U navođenju imena prestolonaslednika i njegove supruge, novinari *Politike* poštuju princip pobjavljanja njihovih imena, s obzirom da se umesto Francom, nadvojvoda imenuje kao Franjo,

citira vest o atentatu u Sarajevu koja je došla „iz bečkog Korespodenc Biroa u Beograd u 4 i 15“²⁰. Vest je primio prestolonaslednik Aleksandar koji je telegramom obavestio Kralja koji je boravio u Vranjskoj Banji²¹. Predsednik Vlade Nikola Pašić vest je dobio u Nišu gde se nalazio na putu ka Kosovu. Prestolonaslednik je u ime kralja poslao telegram saučešća Franji Josifu, što je učinio i zastupnik predsednika vlade.

Sarajevski atentat se odrazio i na svakodnevni život – „...vest o smrti prestolonaslednika... izazvala veliko uzbuđenje“, „predsednik francuske republike i papa su poslali svoje izjave saučešća caru“; „sve nemačke i engleske ratne lađe spustile su svoje zastave u znak žalosti“²². *Politika* beleži da su u Beogradu „predstave u pozorištima obustavljene“, otkazan je veliki broj svečanosti planiranih u okviru proslave Vidovdana, sve kafane i javni lokali su obustavili rad od 10 časova (odnosno 22 časa). Proglašena je i dvorska žalost u trajanju od šest nedelja.

Deo treće i četvrta strana *Politike* bio je rezervisan za zanimljivosti, čitulje, oglase i reklame, između ostalog i za švajcarsku čokoladu *Nestle's*, štofove za ženska odela, oglase za prodaju fijakera, imanja u Zlatiborskoj ulici...

Izdanje *Politike* od 16. juna privuklo je veliku pažnju javnosti i prodato je u rekordnom tiražu od 25 000 primeraka (Bjelica 1968: 101).

Srbija i svet u danima posle Sarajevskog atentata

I u utorak, 17. juna 1914. godine, *Politika* se i dalje bavi Sarajevskim atentatom dajući znatno širu i politički centriraniju sliku događaja. U tekstovima se navodi:

*...da političko ubistvo ne može promeniti režim. Ono može da promeni samo čoveka. Austro-Ugarska će opet imati prestolonaslednika, kao što ga je imala i do sada. I sve će opet biti po starom, samo će za srpski narod, koji živi u Austro-Ugarskoj biti još gore, no što je bilo do sada.*²³

a nadvojvotkinja Sofija sa j i kao Sofija Kotek, mada se u savremenim izvorima njeno prezime obično pojavljuje kao Hotek, knjeginja od Hoenberga.

20 *Politika*, broj 3743 od 16. juna 1914. godine, str. 3.

21 Prema nekim drugim izvorima, srpski kralj je u vreme atentata bio u Vrnjcima – Vrnjačkoj banji na odmoru (Milivojević 1984: 39) što je verovatno greška ovog autora.

22 Isto.

23 *Politika*, broj 3744 od 17. juna 1914. godine, str. 1.

U nastavku teksta, otvoreno se anticipiraju buduće reakcije zvaničnog Beča prema kojima će za ovaj događaj biti optuženi srpski narod i Srbija – „Srpski narod biće joj kriv zato što su atentatori Čabrinović i Princip, Srbi po narodnosti“²⁴. I na drugoj strani ovog broja, *Politika* čitaocima u sličnom tonu informiše o novim pojedinostima atentata, naglašavajući ponovo da „Mnogo je lakše stvoriti vezu između atentatora i Beograda, pa svu krivicu baciti na Srbiju i Srbe“²⁵. Iznose se novi detalji o Principu koji je u atentatu iskoristio samo dva metka, pet je ostalo u pištolju, što može da govori u prilog tezi da nije stigao da izvrši samoubistvo. *Politika* donosi i informacije o „zlostavljanju atentatora“, kome su nanete povrede po glavi i rukama, zbog čega su u policiji morali prvo da ga operu i previju.

Posle atentata, u Sarajevu je pohapšeno oko pedeset lica; održane su demonstracije protiv Srba, a hrvatski đaci su organizovali manifestacije anti-srpskog karaktera, što sve govori da je uprkos činjenici što je srpska Vlada izdala preko srpskog pres-biroa zvanično saopštenje u kome izražava puno saosećanje i otvoreno osuđuje „strahovito ubistvo“ austrijskog prestolonaslednika, ipak Srbija viđena kao inspirator ovog zločina.

Narednih dana, *Politika* se informativno i analitički bavila Sarajevskim atentatom. Tako se u broju od srede, 18. juna 1914. godine, u uvodnom tekstu „Ko je kriv“ jasno ukazuje na zvanični stav Austro-Ugarske monarhije – „Srbija im kriva za ono što se dogodilo, i Beograd je bio taj bez koga ni do čega ne bi došlo. To je fraza koju iz Beča ponavljaju...“, a što je za posledicu imalo opsadno stanje u Sarajevu, učestale pljačke, policiju koja ne štiti srpsku imovinu, već čak podstiče pljačke na tu stranu²⁶.

Ne želeći da se upušta u dalja i eksplicitna tumačenja atentata i događaja oko njega, *Politika* u broju 3746 od 19. juna 1914. godine, osim što informiše o istrazi o atentatu, ističe da je ovaj događaj izazvao mnogo veće poremećaje u svakodnevnom životu Beograda i to na veliki srpski praznik, nego što se odrazio na život u Beču. Prema svedočenju jednog Beograđanina koji je došao iz Beča, u nedelju, 15. juna u Beču su svi normalno živeli i provodili se („pijuckali su celu noć“²⁷), za razliku od restrikcije i prekida svih aktivnosti u Beogradu.

24 Isto.

25 *Politika*, broj 3744 od 17. juna 1914. godine, str. 2.

26 „Posle atentata“, *Politika*, broj 3745 od 18. juna 1914. godine, str. 2.

27 „Šta se govori“, *Politika*, broj 3746 od 19. juna 1914. godine, str. 1.

U subotu, 20. juna 1914. godine, na prvoj strani je objavljen obiman tekst pod naslovom „Istraga o atentatu“ u kome se govori o kampanji koja se iz Beča i Pešte vodi kako bi se Srbija optužila kao inspirator i finansijer ubistva prestolonaslednika. U tekstu se kaže: „Još se tela mrtvog hercoga i njegove žene nisu bila ni ohladila, a iz Beča je telegrafisano na sve strane sveta da se pravi krivci za ta dva ubistva nalaze u Beogradu“²⁸. U tekstu „Kletve protiv Srbije.“ konstatuje se da se nastavlja hajka protiv Srbije, a „dva peštanska lista objavila su dopise svojih sarajevskih dopisnika u kojima se tvrdi kako su atentatori priznali kako je zavera skovana u Beogradu i to sa znanjem Narodne Odbrane“ odnosno kako se iznose laži kao na primer da su Čabrinović i Princip boravili u Beogradu gde su se dogovorili za atentat, dobili oružje i instrukcije²⁹.

Politika kritikuje pisanje inostrane štampe³⁰ u kojima se spominju kontakti atentatora sa značajnim ličnostima srpskog, političkog života, izjava advokata da mu je Princip rekao da je bombu dobio od bogatog beogradskog trgovca Mije Čikanovića, koji ga je „obilato snabdevao novcem“.

I sledećih dana *Politika* objavljuje tekstove kojima se još snažnije konfrontira u odnosu na pisanje austro-ugarske štampe i zvanične političke stavove Beča. U tekstu „Njihove laži“³¹, govori se o „silnom udaru frankovačko-jevrejske-austrijske štampe“, njihovim konstatacijama da „pravi krivac za sarajevski atentat jeste beogradska štampa“, ali i da je „Sreća samo po nas, što danas niko u Evropi više ne veruje ni austrijskoj štampi, ni austrijskoj vladi“.

Pisanja bečke štampe, o kome saznajemo iz *Politike*, bilo je toliko tendenciozno da je čak plasirana informacija da je u Beogradu ubijen „austrijski poslanik baron Gizel“³², odnosno da se sumnjiči Rusija za celokupan incident u Sarajevu, što je trebalo da dovede do otvaranja još jedne ravni konflikta. („Sramne laži“).

28 *Politika*, broj 3748 od 21. juna 1914. godine, str. 1.

29 Plasiranje ovakvih informacija, uzrokovalo je da Nikola Pašić kao predsednik srpske Vlade nađe za shodno da srpskim poslanstvima širom Evrope pošalje telegram kako bi demantovao ovakve navode uz konstataciju da u Beogradu ne postoje nikakvi napadi na državljanje Austro-Ugarske monarhije i da je neophodna snažnija diplomatska aktivnost srpske diplomatije. (*Stogodišnjica velikog rata: Od atentata do rata – telegrami*, TV emisija, ponedeljak, 14. jul 2014, RTS 1, 09.00).

30 Bečki list Viner Algemejne Cajtung (*Die Wiener Allgemeine Zeitung*) i peštanski Pester Lojd (*Pester Lloyd*)

31 *Politika*, broj 3749 od 22. juna 1914. godine, str. 1.

32 „Sramne laži“, *Politika*, broj 3751 od 24. juna 1914. godine, str. 1.

Naravno i ovaj beogradski medij je davao svoje viđenje istine o svim događajima kao na primer da „u Sarajevu je dosta ljudi pohapšeno, uključujući i 5 srpskih sveštenika“³³, a pijani detektiv Fadilpašić neformalno je izrekao da Princip i Čabrinović neće ništa da priznaju, a od kada su uhapšeni štrajkuju glađu³⁴.

Ultimatum Austro-Ugarske i početak rata

Mesec dana nakon atentata, Austrija³⁵ je uputila Srbiji zvaničnu notu – ultimatum koji je bio tako formulisan da ga nije bilo moguće prihvatiti. Posebno je bila ponižavajuća sadržina 6. tačke koja je uslovljavala da Srbija „povede istragu protiv onih saučesnika u zaveri od 15. juna koji se nalaze na srpskoj teritoriji; u istrazi koja se na to bude odnosila učestvovala će c. i kr. vlada za to delegirati.“³⁶

Politika je u tim kritičnim danima važila za jedan od najobaveštenijih izvora informacija. *Politika* piše: „Iz Beča nam stižu sve gore pretnje. Listovi koji direktno primaju informacije iz austrijskog ministarstva spoljnih poslova – informacije i pare – podižu sve više prema Srbiji ton“³⁷, što već predstavlja jasan signal razloga iz kojih austrijska i ugarska štampa aktuelnu situaciju interpretiraju na opisane načine.

U četvrtak, 10. jula 1914. godine, baron Gizl od Gislingena, predao je zvaničnu notu – ultimatum zastupniku Nikole Pašića³⁸. Rok za odgovor je bio 48 sati. Istorijski podaci, ali i pisanje *Politike* govore da je u subotu, 12. jula, Pašić u 17.45 ili 5.40 otišao u austrijsko poslanstvo gde ga je primio Gizl kome je uručio odgovor srpske vlade. Gizl je smatrao odgovor neprihvatljivim, sa konstatacijom da su od tog trenutka diplomatski odnosi između Srbije i Austrije prekinuti. Cela poseta je trajala jedva deset minuta³⁹.

33 *Politika*, broj 3752 od 25. juna 1914. godine, str. 1.

34 *Politika*, broj 3753 od 26. juna 1914. godine, str. 1.

35 Austro-Ugarska monarhija je primer tzv. dvojne monarhije, sa dva glavna grada i dva vladara u smislu čega se uvek isticala blaga dominacija Beča kao glavne prestonice i austrijskog imperatora kao prvog vladara.

36 *Politika*, broj 3769 od 12. jula 1914. godine, str. 1.

37 „Austrijski rat“, *Politika*, broj 3767 od 10. jula 1914. godine, str. 1.

38 Kralj se nalazio na lečenju u Ribarskoj banji, a predsednik Vlade Nikola Pašić u Nišu

39 *Politika*, broj 3770 od 13. jula 1914. godine, str. 1.

Iz pisanja *Politike* više je nego očigledno postojanje opšteg konsenzusa i ponosa s kojim je srpska strana odbila postavljeni ultimatum. U tekstu „Srbija je rekla svoju reč“ ističe se:

*Jučerašnji dan ostaće večito zapamćen u istoriji Beograda. Imalo je da se lomi. Imala je da se donese jedna odluka sudbonosna možda ne samo za Srbiju nego i za ceo srpski narod, a da je atentat u Sarajevu bio samo izgovor za sve ono što se tako dugo i brižljivo spremalo protiv Srbije.*⁴⁰

Na istoj strani, pod naslovom „Pred austrijskim poslanstvom“, *Politika* izveštava da se oko 5 časova popodne pred austrijskim poslanstvom primetila mala užurbanost, prisustvo stranih poslanstava, dolazili su i odlazili strani novinari...“ „Prestolonaslednik je u pratnji ordonans oficira prošetao Kralj Milanovom i Vasinom ulicom..“, građani su ga pratili ovacijama⁴¹.

Prekid diplomatskih odnosa sa Austrijom i odlazak barona Gizela iz Beograda, indirektno su označili početak rata Austrije sa Srbijom, početak mobilizacije, preseljenje Vlada i državnih ustanova u Niš. Mnogi listovi su se takođe preselili, ali je *Politika* uz dve-tri redakcije ostala u Beogradu.

Želeći da informiše građane o onome što je sledilo, *Politika* je u ponedeljak 14. jula 1914. godine, objavila proglas predsednika i članova Vlade „Srpskom narodu“ u kome je javnost obavestena o odluci Vlade u odnosu na Austrijski ultimatum u kojoj je izražena vera u pomoć Božju, Pravdu i „prijateljstvo Velikih Država“. U tekstu se konstatuje: „Ako budemo napadnuti, Vojska će vršiti svoju dužnost, a građanima koji nisu pozvani pod zastavu, savetujemo da ostanu kod svojih domova i mirno rade svoje poslove“⁴². U istom broju su objavljeni: poziv za mobilizaciju, informacija o prekidu broskog saobraćaja Beograd-Zemun...

Rat je počeo i *Politika* redovno izveštava o ratnim razaranjima uključujući i bombardovanje Beograda iz pravca Bežanijske kose i Zemuna. „Šest dana i šest noći Beograd je bio pod jednom čudnom topovskom vatrom...“⁴³, piše *Politika*, a u nastavku teksta detaljno se nabrajaju zgrade koje su oštećene ili uništene uz konstataciju da nijedno lice nije poginulo.

40 *Politika*, broj 3770 od 13. jula 1914. godine, str. 2.

41 „Ovacije prestolonasledniku“, *Politika*, broj 3770 od 13. jula 1914. godine, str. 2.

42 *Politika*, broj 3771 od 14. jula 1914. godine, str. 1.

43 *Politika*, broj 3779 od 22. jula 1914. godine, str. 1.

Kao crtica, beleška, koja oslikava život u Beogradu u ratnim uslovima je zapis koji se odnosi na milionera g. Đorđa Vajferta, koji je došao u Beograd kako bi bio u svojoj zemlji u teškim danima i koji je došao na „maštovitu ideju“ da prikupi eksponate za muzej granata i šrapnela koji su između ostalog padali i u dvorištu njegove vile.⁴⁴

Ribnikari i *Politika* u ratu

Odmah po objavi mobilizacije dva brata Ribnikar – Vladislav i Darko, su mobilisani kao rezervni oficiri – kapetani. Treći brat, dr Slobodan, bio je angažovan kao vojni lekar. Nažalost, rat je doneo osnivaču *Politike* i njegovoj porodici veliku tragediju. Darko i Vladislav su poginuli na samom početku rata, dan za danom, 31. avgusta i 1. septembra 1914.

O pogibiji Darka, *Politika* je pisala na osnovu priča, svedočenja očevidaca, vojnika, i njegova pogibija, u kontekstu pogibije njegovog brata Vladislava, dobija epske razmere. Darko je poginuo u 36. godini, a sahranjen je na groblju u selu Bela Crkva. Vladislav je 31. avgusta dobio poruku da mu je brat ranjen, da bi posle sat-dva stigla informacija o njegovoj smrti. Na konju Zoni, on je odjahao kako bi se oprostio od brata i vratio se na vojnu poziciju. Posle nekoliko sati i on je bio ranjen. Svoju četvu je predvodio u šest juriša i u sedmom je stradao pogođen u trbuh. Umirao je jedanaest časova. Umro je 1. septembra 1914, u 43. godini. Sahrnjen je u Peckoj, gde je i poginuo (Mili-vojević 1984: 42).

Politika je 3. septembra 1914. godine objavila vest o pogibiji svog osnivača i urednika Vladislava Ribnikara. Tekst, uokviren u crno, glasio je:

Za dva dana dve dragocene žrtve, dve neprebolne rane. Za dva dana „Politika“ je izgubila one koji su joj dušu i život dali, koji su je podigli i koji su je učinili onim što je ona danas. Kada se bude pisala istorija našeg velikog rata imena braće Ribnikar biće ispisana zlatnim slovima u nizu junaka čiju uspomenu imaju pokolenja da čuvaju. Kada se bude pisala istorija srpskog novinarstva, imaće da im se oda velika zasluga za svetli preokret u razvoju toga novinarstva.⁴⁵

44 *Politika*, broj 3780 od 23. jula 1914. godine, str. 1.

45 *Politika*, broj 3812 od 3. septembra 1914. godine, str. 1.

Tragičnom pogibijom braće Ribnikar, *Politika* se bavila i sledećih dana, ali dostojanstveno, bez patetike, informativno i obično naglašavajući da je reč o „dragocenim žrtvama“ koliko bi ova sintagma mogla da bude adekvatna realnom stanju i ogromnim ratnim stradanjima u kojima je svaka žrtva dragocena.

Posle pogibije braće Ribnikar, *Politika* je nastavila da izlazi pod vrlo teškim okolnostima. Kada su austrijske snage u svojoj ofanzivi napale Beograd, srpska vojska je morala da se povlači, zbog čega je list prestao da izlazi. Jedan od izvora⁴⁶ navodi da se to desilo 14. novembra 1914. godine, dok se na osnovu materijala iz fonda Narodne biblioteke Srbije i digitalizovanih primeraka svih brojeva *Politike*, od prvog broja 12. januara 1904. do 6. aprila 1941. godine⁴⁷, možemo konstatovati da su izašla još dva broja – 15. i 16. novembra 1914. godine⁴⁸. Prema sećanjima nekih svedoka vremena, *Politika* je publikovana i posle ovih datuma, ali su primerci kao leci deljeni tako da nisu sačuvani⁴⁹.

Politika u broju od 15. novembra 1914. pod naslovom „Sa naših bojišta – izveštaj Vrhovne komande“ obaveštava o događajima sa fronta; tekst „U Cegledu – šta priča jedan Šapčanin koji je uspeo da pobegne iz austrijskog ropstva“, je neka vrstu ličnog svedočenja izvesnog Žarka Nikšića, tu su tekstovi „Ruska ofanziva“, „Rat na Kavkazu“, „Nemačka oholost“, ali su se u ovom broju našle i čitulje, oglašila za kupovinu uglja, informacija „izdavačke knjižarnice Gece Kona – Beograd“ da su dobijene određene ratne karte koje zainteresovani mogu da kupe ili poruče. Interesantno je da *Politika* objavljuje i informaciju dobijenu od seizmološke stanice na Taš-Majdanu o zemljotresu na 557 km od Beograda⁵⁰.

Pred sam ulazak austrijskih snaga u Beograd, u nedelju 16. novembra 1914. godine, izašao je još jedana broj *Politike* u kome su objavljeni tekstovi: „Sa naših bojišta“, „Kako je u Beogradu? – Pismo Beograđankama koje su rasturene po Srbiji“, feljton „Ratni zarobljenici“, kao i na poslednjoj i vidno oštećenoj strani „Poslednje vesti“⁵¹ uglavnom vezane za dešavanja na frontu.

46 Dragoljub Milivojević (1984) *Politika – svedok našeg doba 1904 – 1984*, Narodna knjiga/Prosveta, Beograd.

47 Digitalna Narodna biblioteka Srbije, dostupno na <http://scc.digital.bkp.nb.rs/collection/politika> (pristupljeno u aprilu 2014).

48 Postoje informacije da je i nakon 16. novembra 1914. *Politika* štampana, ali je deljena besplatno tako da nisu sistemski sačuvani primerci.

49 Dokumentarni serijal RTS-a „Srpska štampa 1914-1915“, jun, 2014.

50 *Politika*, broj 3881 od 15. novembra 1914. godine.

51 *Politika*, broj 3882 od 16. novembra 1914. godine.

Nakon Kolubarske bitke i uspešnih akcija srpske vojske, Beograd je oslobođen, što je omogućilo da se od 7. decembra 1914. godine obnovi rad *Politike*. Austrijska vojska i ratni sukobi naneli su veliku štetu Beogradu, tako da je obnavljanje rada *Politike* bilo otežano zbog oštećenih mašina, nedostatak hartije, koja je dopremana iz Niša, ali se osećala vera u uspeh Srbije i srpske vojske.⁵²

Obnovljena *Politika* u broju od ponedeljka, 8. decembra donosi uvodnik sa naslovom „Nepobediva Srbija“, koji je neka vrsta izveštaja u kome se glorifikuju uspesi srpske vojske i najpozitivnije deluje na nacionalnu svest, ponos i integritet:

*Naša vojska koja je svratila na sebe pažnju celog sveta još od kumanovske pobeđe, stigla je danas do ugleda koji mogu da požele i mnogo veće od nas države. Naša vojska, koju su počele uzimati za uzor daleko starije armije, dočekala je danas slavu nepobedivih rimskih legija.*⁵³

U ovom broju objavljeni su i tekstovi: „Triput Bog pomaže – izveštaj „Ruskom Slovu“ o srpskim pobeđama“; „Kroz austrijsko groblje“ tekst Vojislava M. Jovanovića, dok se pod zajedničkim naslovom „Dnevne vesti“ daju informacije o odlasku Kralja iz Niša u Vranjsku banju gde će nastaviti lečenje; Generalu Živojinu Mišiću koji je zbog uspeha u borbama protiv Austrijanaca dobio najveće vojničko unapređenje pošto je „proizveden za vojvodu“⁵⁴. Interesantno je da na drugoj strani *Politika* objavljuje tekst „Povratak u Beograd – kako je ušao kralj Petar u oslobođeni Beograd – Preko crno-žute krpe u dvor“ u kome se opisuju događanja od 2. decembra kada se tokom prepodneva kralj Petar I Karađorđević vratio u Beograd. Odmah za Kraljem, u Beograd su stigli prestolonaslednik Aleksandar, kraljević Đorđe, vojvoda Stepa Stepanović... Narod je izašao na ulice „od krajnjih beogradskih kuća pod Torlakom pa sve do Saborne Crkve“⁵⁵ izašli su na ulice, žene i deca su posipali vojnike cvećem, devojke su ih darivale peškirimama...

52 Ovde je bitno naglasiti da iako se navodi da je rad *Politike* obnovljen 7. decembra 1914. godine, u bazi podataka Narodne biblioteke Srbije nije dostupan broj od 7. 12. 1914. što znači da je možda *Politika* obnovila rad 7. 12, ali da je prvi broj u oslobođenom Beogradu štampan 8. 12. 1914. godine. U prilog ovoj tezi govori i kontinuitete u numeraciji brojeva. Broj od 16. 11. nosi broj 3882, a broj od 8. 12. numerisan je kao broj 3883.

53 *Politika*, broj 3882 od 8. decembra 1914. godine, str. 1.

54 Isto.

55 *Politika*, broj 3882 od 8. decembra 1914. godine, str. 2.

Do kraja 1914. i tokom 1915. godine *Politika* je održala kontinuitet. Štampana je na smanjenom broju strana, međutim kada se srpska vojska povukla iz Beograda to je značilo i pretanak rada *Politike*. Poslednji broj lista u ovom periodu izašao je 23. septembra 1915. godine, (Milivojević 1984: 44) međutim prema raspoloživim izvorima Narodne biblioteke Srbije, poslednji broj koji je objavljen, odnosno digitalizovan, je broj od 11. septembra 1915. On objavljuje tekstove: „Sa naših bojišta“; „Bugarska mobilizacija“; „Skupoća u Srbiji“; „Događaji u Rusiji“; oglase; čitulje; oglas o izdavanju stanova u Krunskoj i Beogradskoj ulici u Beogradu; udovici koja bi pomagala u kućnim poslovima; prodaji krompira...

Uredništvo i radnici *Politike* povlačili su se sa srpskom vojskom. Osim braće Ribnikar, u Prvom svetskom ratu živote je izgubilo još šest radnika *Politike*.

Umesto zaključka: *Politika* 1904 – 1914 – 2014.

Početak 20. veka predstavlja buran i dramatičan period istorije sveta i Srbije, čija su ključna događanja bila reprezentovana i tumačena u štampanim medijima i kroz pisanje *Politike*, u to vreme lidera građanske štampe, a danas najstarijeg i vrlo respektabilnog srpskog dnevnog lista. Kao ustanova sa kulturom i tradicijom, u svojoj sto-deset-godina dugoj istoriji, *Politika* je bila u prilici da izveštava o svim bitnim društvenim dešavanjima od kojih je možda ove, 2014. godine, najinteresantnije pisanje o događajima koji su prethodili početku Prvog svetskog, Velikog rata.

Analizirajući tekstove koji su od 16. (29.) juna 1914. do 23. septembra 1915. godine štampani u *Politici*, može se uočiti da je ovaj list imao vrlo značajnu političku i društvenu ulogu. U prvom danu nakon Sarajevskog atentata, pokušavao je da dâ što objektivniju sliku događaja, bez upuštanja u vrednosna određenja, sa empatijom u odnosu na smrt austro-ugarskog prestolonaslednika, što se jasno osećalo u opštem tonu pisanja i komentarima objavljenim u listu.

Međutim, već sutradan, *Politika* koriguje svoje pisanje i u tekstovima iznosi stavove koji su jednim delom bili usmereni na opovrgavanje i suprotstavljanje pisanju austrijskih i ugarskih listova, kao ekspanziona zvanične politike, u kojima je Srbija predstavljana kao glavni krivac ne samo za atentat, već i za ukupnu destabilizaciju odnosa na Balkanu i u Evropi. U svojoj patriotskoj misiji u kojoj je snažno delovanje na javno mnjenje imalo posebno mesto,

Politika je izveštavala o svim bitnim događajima od kojih su svakako najznačajniji bili: Sarajevski atentat/i, optužbe na račun Srbije kao inspiratora i saveznika u ovom događaju, krajnje neprihvatljivom ultimatumu koji je zbog ovog događaja bio upućen Srbiji, odgovoru srpske vlade, podršci srpske javnosti.... *Politika* je aktivno polemicala o svim pitanjima i sa ciljem zaštite nacionalnih interesa što su možda najbolje opisali kolporter i kada su sredinom decembra 1914. godine na beogradskim ulicama prodavali *Politiku* uzvikujući naslove tekstova sa prvih strana: „Džinovska borba koju Srbija vodi i sjajne naše pobjede nad Austrijancima izazvale su divljenje celog sveta”⁵⁶

Tekstovi i pisanja *Politike* kroz istoriju i danas, mogu se smatrati nekom vrstom artefakta, primarne građe na osnovu koje se mogu tumačiti prošli događaji i prošla vremena. Nažalost, kao i svi drugi medijski sadržaji i novinski tekstovi u svakom vremenu i društvu, pod snažnim su uticajem aktuelnog političkog trenutka i u sebi sadrže elemente utiskivanja zvaničnih političko-ideoloških stavova. To se veoma dobro vidi i iz pisanja *Politike* kroz koja posredno saznajemo i kakva su bila pisanja inostrane, uglavnom Austro-Ugarske štampe.

Osim što je bila svedok vremena, materijalizacija sećanja i kolektivnog pamćenja, *Politika* donosi svedočanstvo o razvoju srpske štampe i porodice Ribnikar, posebno Vladislava, njenog osnivača, koji je sa strašću i velikom energijom radio i na osnivanju i razvoju jednog od najznačajnijih građanskih listova tog vremena. Činjenica da su i on i njegov brat Davorin – Darko poginuli boreći se na strani Srbije u Prvom svetskom ratu, daje jednu vrlo specifičnu notu ovom tekstu kojim pisanja *Politike* prave most između individualnog, kolektivnog i medijskog pamćenja.

Godine 1914. Srbija je u Austro-Ugarskoj štampi ocenjivana kao glavni krivac za atentat na prestolonaslednika Ferdinanda u Sarajevu, kasnije i za Svetski rat, što je *Politika* svojim pisanjima konsekventno negirala. Istorija je pokazala da je bila u pravu. Nažalost, 90-ih godina 20. veka, evropska i svetska štampa optuživala je Srbiju za građanski rat u bivšoj Jugoslaviji i neke akcije za koje se ispostavilo da su imale elemente genocida, što je u pisanjima *Politike* tog vremena bilo negirano. Vreme je pokazalo da *Politika* nije bila u pravu. Zbog toga, u sagledavanju i istorije i medijskih tekstova o događajima dalje i bliže prošlosti treba biti oprezan, voditi računa o političkom kontekstu, a potom na temeljima pozitivnog i negativnog kolektivnog sećanja suočiti se sa

56 Dejana Ivanović: „Istorija sa naslovnih strana”, *Politika*, 25. januar 2014, str. A8.

prošlošću kako bi se išlo napred. Verujemo da u 2014. godini, kada *Politika* obeležava 110 godina postojanja, u inflaciji dnevnih listova sumnjivog kvaliteta i vrednosnih opredeljenja ona i dalje predstavlja etalon u sferi profesionalnog, nepristrasnog novinarstva, što svakako govori o povratku na pravilan kurs uređivačke politike.

Literatura

- Assmann, Aleida. (2006) "Memory, Individual and Collective" u: Goodin, Robert. E. and Tilly, Charles. *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, Oxford: Oxford University Press.
- Bjelica, Mihailo. (1968) *200 godina jugoslovenske štampe*, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd
- Digitalna Narodna biblioteka Srbije, dostupno na <http://scc.digital.bkp.nb.rs/collection/politika> (pristupljeno u aprilu 2014).
- Ćorović, Vladimir. (2006) *Ilustrovana istorija Srba*, knjiga VII, *Politika*, Beograd
- Ivanović, Dejan. „Istorija sa naslovnih strana“, *Politika*, 25. januar 2014, str. A8.
- Milivojević, Dragoljub. (1984) *Politika – svedok našeg doba 1904 – 1984*, Narodna knjiga/Prosveta, Beograd
- Nikolić, Mirjana (2012) „Pamćenje javnih medija: od istraživanja prošlosti do oblikovanja identiteta“, *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti br. 21*, Beograd: Institut za pozorište, film, radio i televiziju FDU, str. 401-416.
- *Stogodišnjica velikog rata: Od atentata do rata – telegrami*, TV emisija, ponedeljak, 14. jul 2014, RTS 1, 09.00.
- Trklja, Nikola. „Od 1904“, *Politika*, 21. januar 2014, str. A1

Arhivska građa

Politika, broj 1684 od 24. septembar 1908. godine, str. 1.

Politika, broj 2043 od 24. septembar 1909. godine, str. 1.

Politika, broj 3743 od 16. juna 1914. godine, str. 1

Politika, broj 3743 od 16. juna 1914. godine, str. 2.

Politika, broj 3743 od 16. juna 1914. godine, str. 3.

Politika, broj 3744 od 17. juna 1914. godine, str. 1.

Politika, broj 3744 od 17. juna 1914. godine, str. 2.

Politika, broj 3745 od 18. juna 1914. godine, str. 2.

Politika, broj 3746 od 19. juna 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3747 od 20. juna 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3749 od 22. juna 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3751 od 24. juna 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3752 od 25. juna 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3753 od 26. juna 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3767 od 10. jula 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3770 od 13. jula 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3769 od 12. jula 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3770 od 13. jula 1914. godine, str. 2.
Politika, broj 3770 od 13. jula 1914. godine, str. 2.
Politika, broj 3771 od 14. jula 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3779 od 22. jula 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3780 od 23. jula 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3812 od 3. septembra 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3881 od 15. novembra 1914. godine.
Politika, broj 3882 od 16. novembra 1914. godine.
Politika, broj 3882 od 8. decembra 1914. godine, str. 1.
Politika, broj 3882 od 8. decembra 1914. godine, str. 2.

REMEMBRANCE ON THE WORLD WAR I THROUGH THE EYES OF THE SERBIAN PRESS: POLITIKA DAILY

Summary

The purpose of this paper is to present and analyze texts, that were published in Politika daily from June 1914 to September 1915 and also to determine the ways in which this daily newspaper represented current affairs of that time, which are now a very substantial testimony of the past. Media texts, published in Politika, were not just a political and historical testimony, but an archival material from which the cultural history of the period of that time, country and people can be examined, as a good way of preserving the national identity. Moreover, they contribute to the creation of collective, but also the preservation of the individual and media memory.

In the year 1914, Serbia was pointed out, by the Austrian and the Hungarian press, as the main culprit behind the assassination of the crowned prince Ferdinand in Sarajevo, and also for the World War I, which was consequently denied by Politika. Nowadays, history proved that Politika was right. Unfortunately, in the 1990s, European and the world press held Serbia as the country that is most responsible for the civil war in ex- Yugoslav and some other actions which were genocide-related, which was also denied by Politika. It has been proven that Politika was not right in this case. Therefore, while overviewing both history and media texts, which relate to the events that happened in the near and distant past, a cautious approach should be implied, political background should be taken into account, and afterwards, on the basis of positive and negative collective memory, past times should be confronted in order to progress.

Key words

print media, Politika, The First World War, Serbia, positive collective memory